

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО УЧИТЕЛИ – ПСИХОЛОЗИ:
АСПЕКТИ НА РАБОТАТА С УЧЕНИЦИ
СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

Александър Митев*

INTERACTION BETWEEN TEACHERS
AND PSYCHOLOGISTS: ASPECTS OF MANAGING STUDENTS
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Alexander Mitev

Abstract: *The present study introduces the results of empirical research conducted within a group of 75 teachers from all over the country who work in different types of schools and is related to their interaction and cooperation with school psychologists when working with students with Special educational needs, their personal awareness of Attention Deficit and Hyperactivity Disorder Syndrome, their willingness to pursue further professional development and training for working with students with special educational needs. The article aims to present the results of summarizing and analyzing the research data by providing systematical conclusions and recommendations.*

Keywords: *interaction, teacher, psychologist, special and educational needs*

Въведение

В периода 31.12.2023 г. – 31.01.2024 г. беше проведено анкетно проучване сред различни групи респонденти чрез анонимна анкета в платформата Google forms, което целеше да се обобщят и анализират данни за взаимодействието на учителя с училищния психолог, познанията на учителите за Синдрома на хиперактивност и дефицит на вниманието, както и нагласи за професионално развитие на учителите и участието им в обучения за работа с ученици със специални образователни потребности. Анонимността на анкетата посвоему даваше условие за безпристрастност в отговорите, като в някои въпроси бе заложена възможност за допълване със свободен отговор, въпреки изброените опции. За целите на изследването беше разработена анкетна карта с 28 въпроса, обособени в 4 раздела – 1. Обща информация за респондента; 2. Взаимодействието на учителя с училищния психолог; 3. Осведоменост на учителите за Синдрома на хиперактивност и дефицит на вниманието; 4. Нагласи за професионално развитие и обучения за работа с ученици със Синд-

* **Александър Митев** – учител в 32. Средно училище с изучаване на чужди езици „Свети Климент Охридски“, гр. София; докторант в катедра „Музика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

ром на хиперактивност и дефицит на внимание. Една от основните цели на проучването бе да се проследи готовността и актуалното мнение на учителите за настоящия им опит в екипната работа с психолога. Ясно е, че допълнителната подкрепа за личностно развитие не може да се осъществява чрез унифициран модел, а е необходимо чрез своето взаимодействие всички участници да удовлетворят индивидуалните нужди и компенсират трудностите (в т. ч. образователни и възпитателни, дори поведенчески) на учениците, с които работят. Понякога тези нужди могат да са комплексни. Този екип трябва да намери правилния път и подход към всеки нуждаещ се ученик.

Друг важен акцент в изследването са осведомеността на учителите за Синдрома на дефицит на вниманието и хиперактивност (на англ. Attention-deficit / hyperactivity disorder – ADHD), който според различни автори и организации се определя по различен начин, например: а) „психиатрично разстройство, при което лицето проявява невнимание, хиперактивност-импулсивност или комбинация от тези характеристики, като се има предвид възрастта му“ (Перистеропулос 2020: 8); б) „невропсихично разстройство в детска възраст, което се проявява с нарушени нива на внимание или хиперактивни / импулсивни поведенчески симптоми“ (пак там: 7). От психолого-педагогическа страна „разстройство на поведението, характеризиращо се с хиперактивност и придружено от дефицит на вниманието, което води до несправяне с училищните и социални изисквания към детето“ (Тодорова 2019: 23). Следва да бъде уточнено, че в настоящата статия ще бъде използвана абривиатурата СДВХ за „Синдром на хиперактивност и дефицит на вниманието“ и СОП за „специални образователни потребности“.

Различни са още възприеманията за СДВХ в обществото от специалистите и неспециалистите. Например, че: а) „не причинява никакви мозъчни изменения, а поведенческите проблеми са вследствие на неврологични нарушения във фронталния регион на мозъка, който контролира действията и концентрацията“ (Даскалова 2015); б) „модерна болест“, която по статистически данни се среща сред 2 и 10% от децата в ранна учебна възраст (Стоянова 2023).

Тъй като няма наличие на множество проучвания по въпросите в анкетното изследване, не се налага приемането или отричането на вече изведени научни хипотези. Целта е да се ангажира научното внимание към актуалните резултати, за да се обогати информационният фонд и да се подпомогнат бъдещи изследвания в областта. Предложени са някои авторски възможности за подобрене и актуализация на проблемни аспекти, произтичащи от резултатите в настоящото изследване.

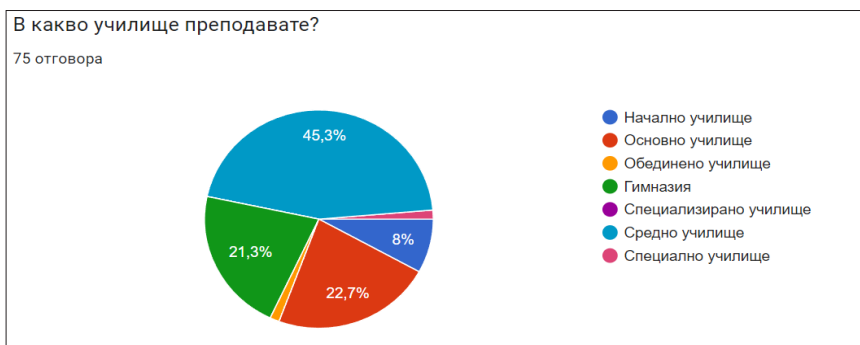
Методология и Резултати

Участниците в проучването са анкетираны с онлайн анкета на анонимен принцип. Методът за анализ и обобщение на статистическите резултати е дескриптивен.

Както беше споменато, в анкетирането участват 75 учители, от тях 8% работят в начално училище; 22,7% в основно училище; 1,3% в обединено училище; 21,3% в гимназия; 1% в специализирано училище; 45,3% в средно училище; 1% в специално училище (фигура 1.).

Резултатите от въпросите в първия раздел показват, че по-голямата част от анкетираните учители преподават в начален етап (53,9%), а след тях се нареждат тези, които преподават в прогимназиален етап (19,7%). 17,1% преподават в гимназия и 9,2% преподават в повече от един образователен етап (фигура 2.). 64% от анкетираните учители са класни ръководители през настоящата учебна година. Най-много учители (36%) попадат във възрастовия диапазон 50–60 години, а на второ място между 40–50 години (25,3%). Съществен в първия раздел е въпросът, който уточнява продължителността на опита на респондентите. Резултатът очертава активност в две крайности, изразяваща се в това, че 49,3% от участващите са с над двадесетгодишен опит, а 20% с до петгодишен опит (фигура 3.). Това показва, че по-младите учители също активно участват в проучвания и въпреки не толкова големия си опит, са придобили наблюдения за проблемите, които се разглеждат в анкетата.

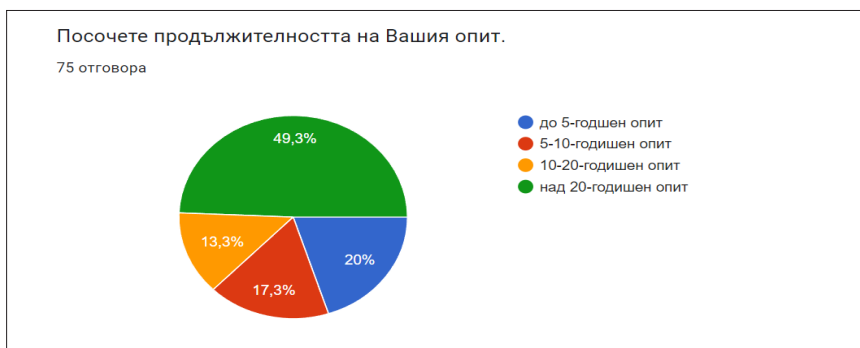
Важно е да се отбележи, че 60% от анкетираните учители са посочили, че изпитват трудности при работа с ученици със СОП, 28% не изпитват трудности, а 12% не могат да преценят (фигура 4.).

Фигура 1. Училища, в които преподават респондентите

Фигура 2. Образователни етапи, в които преподават анкетираните учители

Фигура 3. Продължителност на учителския стаж на респондентите в години

Фигура 4. Самооценка на трудностите при работата с ученици със СОП

Вторият раздел на анкетата започва с въпроса „В случай на затруднение в работата с ученик със СОП консултирате ли се с училищния психолог за подкрепа, съдействие или подпомагане?“. Неговата цел е да проследи, дали учителите изпитват вътрешна потребност от консултация с училищния психолог в процеса на работа. 89,3% от респондентите са посочили, че се консултират. Различна е регулярността на комуникация на учителите с училищния психолог, като само 1,3% от тях са отговорили, че избягват консултация със специалиста и 1,3%, че не са имали в класовете до момента ученик със СОП. Прави впечатление, че коефициентът на избралите възможния отговор „Рядко, само при сериозни проблеми“, е голям – 30,7% (фигура 5).

Фигура 5. Регулярност на комуникацията между учителите и училищния психолог

В отговорите на въпросите за поставяне на оценка за ефективността на сътрудничеството с психолозите, се изтъкват и основните ползи от поддържането на добро взаимодействие. Самата „ефективност на сътрудничеството“ е оценена в двете крайности – 41,3% от учителите смятат, че е добре организирана, а 41,3%, че е необходимо подобрене. Интерес представлява един отговор на респондент: „В повечето случаи не мога да определя дейността му“ и друг, който е посочил „Много зле“. 8% не могат да преценят и не дават оценка (фигура 6.). От друга страна оценката на ефективността на обмена на информация и обратна връзка между учителите и училищния психолог е добра – 64% от респондентите смятат, че е полезна; 29,3% – ограничена и 6,7% неефективна (фигура 7.). Като основни ползи от сътрудничеството с училищния психолог, с най-голям процент – 64% се нарежда „по-добра подкрепа за учениците“. След нея с 38,7% е „развиване на умения и компетенции“ и с 46,7% „по-ефективна учебна среда“. Интересно мнение е изказано в опцията „друго“ – „Учениците обичат да разговарят с нея, но не виждам ефективност от работата ѝ“.

Фигура 6. Оценка на ефективността на сътрудничество

Фигура 7. Оценка на ефективността на обмена на информация и обратната връзка

Основните предизвикателства, които учителите са посочили, се подреждат по следния ред (низходящо): 1. недостиг на психолози (36/75 учители); 2. недостиг на информация за специфичните нужди на учениците (вкл. тези със СОП) (28/75 учители) и 3. ограничено ресурсно подпомагане (27/75). Петима учители са отговорили с опцията „друго“ (5/75 учители) (фигура 8.).

Според резултатите в анкетата подобриенето на сътрудничеството между учителите и психолозите за по-ефективна подкрепа на учениците със СОП, би могло да се подобри чрез (низходящо): 1. обучения за стратегии и подпомагане (избрано от 41/75 учители); 2. по-чести срещи с учителите и учениците в присъствието на психолога / психолозите (избрано от 33/75 учители); 3. по-чести срещи на учителите и психолога / психолозите (избрано от 26/75 учители). Опцията „няма необходимост“ е избрана от 6-ма учители (от общо 75). С опцията „друго“ са отговорили 2-ма учители (от общо 75), като са посочили: „индивидуална работа на специалисти с ученици със СОП“ и „психологът да работи по-често с децата със СОП“.

Фигура 8. Предизвикателства в сътрудничеството между учителите и училищния психолог според учителите

Резултатите от втория раздел на анкетата внасят яснота за мнението на учителите относно сътрудничеството и работната среда, което от своя страна е своеобразен преход към третия раздел в анкетата, свързан с осведомеността на учителите за СДВХ. Според респондентите степента на информираност на учителите относно Синдрома на дефицит на вниманието и хиперактивност е оценена с „добра“, което е посочено от 52% от анкетираните. 22,7% определят информираността си за „много добра“, 10,7% – „отлична“, 9,3% – лоша и 5,3% „не могат да определят“. Интересен е фактът, че 5% от учителите определят предварителната си подготовка и познания за признаците и характеристиките на СДВХ на „отлично ниво“. Най-големият процент (54,7%) са посочили, че

определят познанията и подготовката си като „добри“. 12% определят като „лоши“, 5,3% „не са сигурни“ в определянето (фигура 9.). Съществена част от резултатите в раздела е фактът, че само 25,3% от анкетираните учители работят редовно с диагностицирани ученици със СДВХ, а 41,3% понякога.

Фигура 9. Самооценка на предварителната подготовка и познания за признаците и характеристиките на СДВХ

Акцент в анкетното проучване е третият раздел, който е отнесен към саморефлексията на учителите за готовността им да реагират гъвкаво на внезапни промени в поведението на учениците със СДВХ. В настоящото проучване 42,1% от анкетираните дават „добра“ оценка на физическата среда и предоставените ресурси (ниско и високотехнологични помощни средства и технологии (ПСТ) за подкрепа на ученици със СДВХ в образователната институция, в която работят. Интерес будят 23,7% от учителите, които дават оценка „лошо“, а само 11,8% определят физическата среда и предоставените ресурси като „много добро“, а 6,6% „отлично“ и 15,8% не са сигурни в оценката.

Друг още по-съществен въпрос от анкетата е: „Как оценявате готовността си да управлявате ситуации, в които ученик със СДВХ изпитва трудности или проявява особено поведение пред другите ученици?“. Прави впечатление, че 40% от респондентите изказват положителна „добра“ готовност, 30,7% „средна готовност“, а само 9,3% „отлична готовност“. Следва да се уточни, че 12% от учителите откровено признават, че имат „по-скоро лоша готовност“, а 8% „не са сигурни“ в оценката (фигура 10). Трябва да се има предвид, че анкетираните учители обменят професионалния си опит със своите колеги в различен времеви диапазон, а някои не обменят въобще.

Фигура 10. Оценка на учителите за готовността им за управление на ситуация с ученици със СДВХ

Последният въпрос е естествен завършек на целия раздел, тъй като в него се състои общата оценка на ефективността на сътрудничеството и нивото на комуникация между родителите и

педагогическите специалисти. 34,7% от респондентите поставят оценка „добро“, 26% „средно“, 14,7% „много добро“ и само 5,3% като „отлично“. Останалата част дават оценка „лошо“ (5,3%), а 13,3% „нямат наблюдения“. Респективно, *може да се изведе тезата, че в системата на образованието преподават учители, които не са наясно с критериите за оценка на ефективността на сътрудничество и комуникация между родителите и педагогическите специалисти.* Дали това не е сериозен пропуск, тъй като комуникацията и сътрудничеството с родителите е сред основните приноси пунктове в работния процес?

Последният раздел с въпроси разглежда нагласите на учителите за професионално развитие и обучения за работа с ученици със Синдром на дефицит на внимание и хиперактивност. Сред въпросите е: „Какви стъпки предприемате или сте предприели за своето професионално развитие, свързано с работата с ученици със СДВХ?“. В него анкетираните учители имат право да изберат повече от един възможен отговор, като от резултатите става ясно, че 50,7% се отнасят към опцията „самостоятелна подготовка чрез четене на научна литература и изследвания“; 49,3% към „сътрудничество със специалисти“; 46,7% към опцията „сътрудничество с колеги“; 42,7% към „участия в обучения, семинари и курсове“. Тези показатели дават основание да се изведе тезата, че *учителите държат на своето самоусъвършенстване, избирайки различни форми на развитие в работа с ученици със СДВХ.* Един от респондентите е завършил „Специална педагогика“ и работи като ресурсен учител, а 4% „не са сигурни“ все още какви стъпки биха предприели за професионалното си развитие. 12% все още „не са предприели“, но се замислят, да го направят, а само 1,3% „не желаят да предприемат“ (фигура 11.).

Фигура 11. Готовност за включване във форми за професионално развитие на учителите, за работа с ученици със СДВХ

Учителите, които участват в анкетното проучване бяха попитани, какви обучения или ресурси биха били най-полезни за подпомагане на педагогическата им практика с ученици със СДВХ. Те имаха възможност да изберат повече от един отговор или да посочат друго, като с най-висок коефициент (58,7%) е отговорът „обучения за справяне с проблеми, възникнали в работата с ученици със СДВХ“. Това е избрано от 44-ма учители, което е показател, че те *търсят решения на проблемите.* От друга страна 45,3% се отнасят към отговора „обучения относно участието ми в допълнителна подкрепа на ученици със СОП“, което показва, че учителите *все още не са съвсем сигурни в прилагането на допълнителната подкрепа.* Друг интересен избор е опцията „обучения относно ефективни стратегии и техники за управление на класната стая“ от 41,3%, което издава *трудност в управлението на учебно-възпитателния процес.* 37,3% се отнасят към „обучения относно формирането на емоционална интелигентност във всички ученици“, а 34,7% към „обучения за ефективна комуникация и сътрудничество с родители“.

Чрез един от въпросите в последния раздел се иска оценката на учителите за готовността им да използват иновативни методи, подходи и техники за работа с ученици със СДВХ, които са усвоени по време на обучението им в квалификационни курсове. В него 48% от анкетираните отговарят, че дават оценка „средно ниво на готовност“, а само 28% с „високо ниво на готовност“, което е признак, че *учителите са с вариативна гъвкавост в работата с ученици със СДВХ.*

Дискусия

От изведените резултати в изследването става ясно, че съществуват няколко основни проблема, с които се срещат съвременните учители. Ще бъде направен опит за обобщаването им:

- Трудности в работа с ученици със СОП.
- Ограничена ефективност на обмена на информация и обратна връзка между учителите и училищния психолог.
- Недостиг на достатъчно информация за специфичните нужди на конкретни ученици със СОП.
- Ограничено ресурсно подпомагане на учителите.
- Необходимост от подобряване на физическата среда и предоставени ресурси (в т.ч. ниско и високотехнологични помощни средства и технологии).
- Подобряване на ефективността на сътрудничеството и комуникацията между педагогическите специалисти и родителите.
- Необходимост от по-голяма практическа насоченост в обученията на учителите за самоусъвършенстване в работата с ученици със СОП (вкл. и СДВХ) и управление на класната стая, справяне с различни ситуации.

Едно от основните неща, които би могло да се подобри, е по-голяма достъпност на информация при работа с ученици със СОП, която да достига до учителите от училищните психолози чрез единна система (напр. електронен дневник, НЕИСПУО и др.). В нея учителите биха могли да получават препоръки или предписания относно индивидуалния подход, който е най-препоръчителен от психологическа гледна точка за всеки ученик.

За да се подобри работата на учителите с учениците със СОП, е необходимо да бъде създадена централизирана електронна система, която да е предназначена за учители (с информативно-оперативен характер) и в нея да бъдат подробно обяснени характеристиките на всяко заболяване и състояние, което може да се наблюдава при ученици със СОП. Също да бъдат посочени примерни проблемни ситуации, в които учителят може да попадне и препоръки за действие, които непрекъснато да се актуализират. Да има възможност за свободен форум, в който да се обсъждат реални ситуации и проблеми от самите учители.

За да се подобри качеството на информираност, подготовката и уменията за реакция на педагогическия персонал при работа с ученици, може да бъдат създадени обучителни центрове, които разполагат с различни кабинети (с модерно оборудване), за да се правят симулации, наблюдения, практикуми и тренинги, които да се провеждат от специалисти в областите. Тогава учителите ще имат по-ясна информация за специфичните нужди на учениците със СОП и ще придобиват умения за работата си с тях.

Комуникацията с родителите на ученици със СОП би могла да се подобри тогава, когато те бъдат привлечени към активно участие в училищната общност. Това може да се реализира, като се въведе например нов учебен предмет (напр. „Час по приобщаване“) или под формата на втори или дори трети Час на класа. Тези учебни часове могат да се посещават от родители и специалисти, които да разказват лични истории, да дават добър пример или академични знания в конкретни области .

Заклучение

От всичко казано дотук личи, че е необходимо да се осигурят широки възможности на учителите за самоусъвършенстване в работата с учениците. Необходимо е това да бъде основен при-

оритет в българската образователна политика, тъй като настоящата анкета със своите резултати издава в сериозна степен несигурност при работата на учителите с ученици със СОП.

БЕЛЕЖКИ

¹ Определение по: **Перистеропулос, В. (2020)**. Образователни стратегии при ученици със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност. Автореферат на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“. Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“, 8.

² Пак там, 7.

³ Определение по: **М. Манова (2012)**. Цитат по: Тодорова, Е. (2019). Училищната готовност и взаимовръзката и с успеваемостта на деца със специални образователни потребности. Автореферат на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“. Шумен: ШУ „Епископ Константин Преславски“, 23.

⁴ **Даскалова, М.** Синдромът на хиперактивност с дефицит на вниманието при децата. Публикуван 13.02.2015 г. Налично на: <https://danielaubanova.com/blog/%D1%81%D1%85%D0%B4%D0%B2/>

⁵ Диагнозата синдром на хиперактивност не се поставя само от един специалист и от една среща. Интервю с Д-р Ралица Делиганева, педиатър, детски невролог. Публикуван 22.05.2023 г. Налично на: https://novini247.com/novini/intervyu-s-d-r-ralitsa-deliganeva-pediatar-detski-nevrologd-r_6366773.html

ЛИТЕРАТУРА

Даскалова, М. (2015). Синдромът на хиперактивност с дефицит на вниманието при децата. София: Даниела Убенова. Налично на: <https://danielaubanova.com/blog/%D1%81%D1%85%D0%B4%D0%B2/> // Daskalova, M. (2015). Sindromat na hiperaktivnost s defitsit na vnimaniето pri detsata. Sofia: Daniela Ubenova. Nalichno na: <https://danielaubanova.com/blog/%D1%81%D1%85%D0%B4%D0%B2/>

Стоянова, М. (2023). Диагнозата синдром на хиперактивност не се поставя само от един специалист и от една среща. Интервю с Д-р Ралица Делиганева, педиатър, детски невролог. Налично на: https://novini247.com/novini/intervyu-s-d-r-ralitsa-deliganeva-pediatar-detski-nevrologd-r_6366773.html // Stoyanova, M. (2023). Diagnostata sindrom na hiperaktivnost ne se postavya samo ot edin spetsialist i ot една sresha. Intervyu s D-r Ralitsa Deliganeva, pediatar, detski nevrolog. Nalichno na: https://novini247.com/novini/intervyu-s-d-r-ralitsa-deliganeva-pediatar-detski-nevrologd-r_6366773.html

Тодорова, Е. (2019). Училищната готовност и взаимовръзката и с успеваемостта на деца със специални образователни потребности. Автореферат на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“. Шумен: ШУ „Епископ Константин Преславски“. // Todorova, E. (2019). Uchilishtnata gotovnost i vzaimovrazkata i s uspevaemostta na detsa sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti. Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na ONS „doktor“. Shumen: ShU „Episkop Konstantin Preslavski“.

Перистеропулос, В. (2020). Образователни стратегии при ученици със синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност. Автореферат на дисертация за присъждане на ОНС „доктор“. Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“. // Peristeropulos, V. (2020). Obrazovatelni strategii pri uchenitsi sas sindrom na defitsit na vnimaniето i hiperaktivnost. Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na ONS „doktor“. Bлагоевград: Yugozapaden universitet „Neofit Rilski“.